

НАУКОВІ ПІДХОДИ ЩОДО ТРАКТУВАННЯ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ «РЕГІОН»

У статті досліджуються особливості формування понять «регіон», «регіональна система». Проведено дослідження понять з економічної, географічної, територіальної та інших точок зору.

В статье исследуются особенности формирования понятий «регион», «региональная система». Проведено исследование понятий с экономической, географической, территориальной и других точек зрения.

The features of forming of concepts «region», «regional system» in the article are explored. Research of concepts is conducted from, geographical, territorial and other economic points of view.

Ключові слова: регіон, система, інновації, країна, територіальна структура, економічна система.

Розвиток економіки України за вісімнадцять років незалежності, проходить нерівномірно та значною мірою деструктивно. Новим поштовхом для успішного економічного розвитку міг би стати поділ економічної території країни на виробничо-спрямовані регіони, які характеризувалися б значною економічною та правовою незалежністю, специфічною структурованістю та нерозривними зв'язками з світовою економічною системою. Створення та розвиток нових спеціалізованих економічних регіонів повинен проходити за рахунок виваженої регіональної політики, яка повинна органічно вписуватись в загальнонаціональну стратегію розвитку регіонів.

Проблемам дослідження регіону та регіональної економіки присвячені праці багатьох вчених-економістів, які є експертами в питаннях регіонального розвитку: А.Айземана, О.Барбакова, А.Гранберга, А.Добриніна, М.Долішнього, С.Злупка, В.Кліманова, Н.Межевича, А.Мельника, Н.Некрасова, Т.Пеппі, А.Ремезкова, І.Сала, С.Шаталіна, Л.Чернюка, Н.Чумаченка та ін.

Незважаючи на значний обсяг проведених досліджень з вивчення регіону як системи, єдиного бачення та визначення «система-регіон» так і не існує. Є багато поглядів на регіон як системне утворення, які в чомусь доповнюються, а в чомусь заперечуються.

Регіон визначається як «соціальний організм», який характеризується фізико-географічними, культурно-цивілізованими, еколого-економічними, культурно-історичними, політико-адміністративними та правовими властивостями. В той же час, це «організм», основою якого є соціальна складова, з якою нерозривно пов'язані вищенаведені характеристики [1].

Регіоном може бути будь-яке територіальне утворення, яке може бути як невеликих розмірів і знаходитися в рамках певної муніципальної одиниці, так і значних та великих розмірів, до якого входять декілька країн або міжконтинентальні територіальні об'єднання [2]. Існує точка зору, яка характеризує регіон як віртуальне поняття. За цим підходом розуміння

поняття «регіон» визначає та проблема, яка досліджується [3].

Дослідження поняття «регіон» як системи та вивчення регіональної проблематики ставить перед дослідником багато завдань. Це і вивчення наукових підходів до визначення регіону, дослідження різноманітних класифікацій структури регіону вироблення власних підходів до аналізу ефективності регіону, як економічної категорії та багато інших.

Мета даної роботи полягає у дослідженні наукових підходів до ідентифікації поняття «регіон» як системи до їх узагальнення та вироблення власного трактування поняття «регіон», яка буде основою для подальших досліджень «регіональних економічних систем».

Для проведення наукових досліджень важливими є ключові поняття. Одним з них при дослідженні проблеми регіональної економіки є поняття «регіон». Осмислення цієї категорії і буде подалі формувати підхід до досліджуваної проблематики. Вченими-регіонознавцями по-різному трактується поняття «регіон», оскільки розуміння його змісту залежить від наукової школи, наукового напрямку дослідження, переліку досліджуваних проблем, власного розуміння вченими цього поняття та його зв'язку з іншими науково-пізнавальними категоріями. З точки зору вченого-економіста А.М.Айзмена: «...ієрархію регіонів визначає тільки наукова проблема... Регіон окреслений тим питанням, вивченням якого ми займаємося...варто нам тільки заглибитися в просторове теоретизування і дефініція «регіон» зникає» [3, с.5-6].

Напрями дослідження таких понять, як «регіон», «регіональна економіка», «регіональна політика», «регіональна стратегія» тощо, формують точку зору, від якої відштовхується науковець при вивченні досліджуваної проблеми. Ці проблеми можуть знаходитися в економічній, географічній, територіальній, виробничій, правовій та інших площинах. Тому і визначення регіону як системи може бути різноманітним.

Так, з територіальної точки зору, на думку Н.Н.Некрасова, це «...велика територія країни з більш або менш однорідними природними умовами, а головним чином – характерною направленістю розвитку продуктивних сил на основі поєднання комплексу природних ресурсів з відповідно створеною та перспективною матеріально-технічною базою, виробничою та соціальною структурою» [4, с. 29]. А.Г.Гранберг зазначає, що регіон – це: «...визначена територія, яка відрізняється від інших територій переліком ознак і яка характеризується цілісністю та взаємопов'язаністю її складових елементів» [5].

В.Г.Ігнатов та В.І.Бутов трактують дане поняття так: «Регіон – територія в адміністративних кордонах..., яка характеризується наступними визначальними рисами: комплексністю, цілісністю, спеціалізацією та керованістю, тобто наявністю політико-адміністративних органів управління» [6, с.18]. Тобто, автори доповнюють територіальне трактування поняття

«регіон» політико-адміністративною складовою.

Характеризуючи регіон з соціальної точки зору, Л.Г.Олех висловлюється так: «Це самодостатній соціальний організм, який знаходиться в єдності зі своїм середовищем, який характеризується фізико-географічними, культурно-цивілізаційними, політико-адміністративними та правовими властивостями...» [1, с.124]. В.І.Сипов наголошує, що «...в регіонах утворюються територіальні громади, члени яких, крім економічних відносин, пов'язані спільними умовами життя – в природному та соціальному середовищі. В територіальних спільнотах проходить обмін всіма видами діяльності людей, які забезпечують соціальне відтворення населення, внаслідок чого вони можуть функціонувати як відносно самостійне соціальне утворення» [7, с.124].

З економічної точки зору поняття «регіон» можна розглядати як частину національної економіки, як цілісні народногосподарські (економічні) комплекси, як завершені виробничі цикли або як органічне поєднання виробничої та фінансової сфери. Так висловлюється про регіон А.І.Добринін: «...територіально-спеціалізована частина народного господарства країни, яка характеризується єдністю і цілісністю відтворювального процесу» [8, с.28]. За словами ж Т.Г.Розанової: «Господарський комплекс регіону – це функціонуюча система, а відповідно, така, що має певну стійкість, і одночасно система, що розвивається та змінюється» [9, с.3].

Характеризуючи поняття «регіон», об'єднує соціальну та економічну складові С.С.Шаталін: «... визначений соціально-економічний організм, структура якого повинна забезпечувати зростання ефективності використання суспільних фондів споживання, розвиток соціальної та виробничої інфраструктури» [10, с.346].

Соціально-економічне трактування цього поняття, виділяє регіон як соціально-територіальну одиницю, яка володіє відповідними соціальними, економічними та політичними факторами розвитку території. Сюди можна віднести такі показники, як трудові ресурси, національний склад населення, соціальна інфраструктура та виробничий потенціал.

Цікавою та оригінальною є інтерпретація поняття «регіон» з історичної точки зору західним економістом К.Арві: «Розпливчатість терміна означає, що він лавірує між декількома школами, не інтегруючи їх. Як елемент державного адміністрування, регіон є предметом вивчення національної історії; як «місто-регіон», він входить в історію міста; як «національна культура», він включений в політичну історію народів, які добиваються створення власної держави; як «промисловий регіон», він – частина економічної історії» [11, с.5].

Інший західний економіст А.Маркузен у своєму трактуванні поняття «регіон» підкреслює його відмінність від міста або нації: «...Історично еволюціонуюче територіально компактне співтовариство, яке включає

фізичне оточення, соціально-економічне, політичне і культурне середовище, а також просторову структуру, яка відрізняється від інших територіальних одиниць, таких як місто або нація» [12, с.17].

С.Барзілов та А.Чернишов розуміють під регіоном: «...соціологічну кваліфікацію тієї чи іншої адміністративно-територіальної одиниці, населення якої об'єднано спільними виробничо-економічними взаємозв'язками, єдиною соціальною інфраструктурою, місцевими засобами масової комунікації, органами влади та місцевого самоуправління. Регіон є природничо-історичним простором, в рамках якого здійснюється соціально-економічна та громадська діяльність людей, які мешкають на його території. Політичний простір регіону формує організацію його політичного життя, сферу реалізації державної влади на місцях та суспільного самоуправління» [13, с.67].

Є.Куклінські підкреслює, що регіони є осередком інновацій: «Регіони завдяки своїй більш високій конкурентоспроможності здатні задіяти значні частини вітчизняного та зарубіжного ринку. Таким чином, регіони можна розглядати як острови інновацій та духу підприємництва в більш широкому розумінні просторових рамок» [14].

Найбільш повне визначення поняття «регіон», на нашу думку, наводить А.А.Ремезков: «Регіон – цілісна система зі своєю структурою, функціями, зв'язками з зовнішнім середовищем, історією, культурою, умовами життя населення. Ця система характеризується високою розмірністю; великою кількістю взаємопов'язаних підсистем різноманітних типів з локальними цілями; багатоконтурністю управління; ієрархічністю структури; значним запізненням координуючих дій при високій динамічності елементів; неповною визначеністю стану елементів. У функціонуванні регіону визначну роль відіграє населення, трудові колективи. Ефективне управління регіоном, містом принципово неможливо без врахування соціального фактору. Залежності між елементами цієї складної системи не можуть бути описані лінійними функціями, тому що життя суспільства, зазвичай, характеризується нелінійними процесами. Вивчення суспільного життя в регіоні можливо тільки на основі структуризації, тобто виділення підсистем, спільне функціонування яких визначає динаміку розвитку регіону» [15, с.3].

Таким чином, визначення поняття «регіон» є неоднозначним. Регіон виступає: як територіальна складова країни або декількох країн; як соціальний організм; як частина національної економіки, або територіально-спеціалізована частина міжнародної економіки; як господарський комплекс; як предмет вивчення національної історії, історії міста, політичної історії, економічної історії; як сфера реалізації державної влади на місцях; острів інновацій.

Незважаючи на те, що підходи до визначення поняття «регіон» та його трактування є різними, їх об'єднує розуміння цієї категорії як системного поняття. Всі вчені-економісти, які досліджують регіональні проблеми,

розглядають їх в комплексі (системно), оскільки неможливо виділити якусь одну проблему та аналізувати її окремо, без взаємозв'язку з іншими проблемами, а це характеризує регіон як повноцінну систему.

З точки зору дослідження «регіональної економіки» як підсистеми системи «регіон» можна сформулювати наступне визначення поняття «регіон». Регіон – це економічна система, яка характеризується певною цілісністю між господарсько-виробничим комплексом та фінансово-бюджетною системою, яка розміщена на певній території з переліком специфічних географічних, природних та економічних ознак, діяльність на якій регулюється інституціонально-правовою надбудовою; зі специфічною соціальною структурою та відповідним рівнем відтворення, яка функціонує у поєднанні та взаємозв'язку з іншими економічними системами та входить до складу світових глобальних економічних систем.

Список використаних джерел:

1. Олех Л.Г. Реформы и регионализм в России: учебное пособие / Л.Г. Олех. – Новосибирск: НГУ, 2000. – 94 с.
2. Климанов В.В. Региональные системы и региональное развитие в России / В.В. Климанов. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 296 с.
3. Issman, A.M. Lost in Space? On the History, Status and Future of Regional Science / A.M. Issman // The Rev. of Regional Studies, 1993. Vol. 23, №1.
4. Некрасов Н.Н. Региональная экономика. Теория, проблемы, методы / Н.Н. Некрасов. – М.: Экономика, 1978. – 344 с.
5. Гранберг А.Г. Региональная экономика и региональная наука в России: десять лет спустя / А.Г. Гранберг // Регион: экономика и социология – 2004. - №1.
6. Игнатов В.Г. Регионоведение: учебное пособие / В.Г. Игнатов, В.И. Бутов. – Ростов-на-Дону, 1998.
7. Сигов В.И. Региональная экономика, управление, планирование / В.И. Сигов. – Л.: Лен. фин.-экон. ин-т, 1982.
8. Добрынин А.И. Региональные пропорции воспроизводства / А.И. Добрынин. – Л., 2005.
9. Розанова Т.Г. Региональная экономическая система / Т.Г. Розанова. – М., 2005.
10. Шаталин С.С. Функционирование экономики развитого социализма: теория, методы и проблемы / С.С. Шаталин. – М., 1982. – 584 с.
11. Harvie, C. The Rise of Regional Europe / C. Harvie. – London; New-York: Routledge, 1994.
12. Markusen, A. Regions: Economics and Politics of Territory / A. Markusen. Rowman and Littlefield Publishers, 1987.
13. Барзилов С. Регион как политическое пространство / Барзилов С., Чернышов А. // Свободная мысль. – 1997. - №2.
14. Бутов В.И. Основы регионоведения / В.И. Бутов. – Ростов-на-Дону, 1998.
15. Ремезков А.А. Сущность и значение региона в управлении экономикой АПК. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.avis.kuban.ru/ru/opev/ceny/rem.htm>